

УДК 658.152

К. Анохіна

K. Anokhina

**ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ
У СИСТЕМІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL BASE OF RESEARCH OF INTANGIBLE ASSETS
IN THE SYSTEM OF THE BUSINESS ACTIVITY**

В роботі проаналізовані сучасні погляди світових науковців на проблему неоднозначності визначення нематеріальних активів. Представлений критичний погляд з приводу різних думок авторів. Запропоновано авторські визначення досліджуваних категорій.

Ключові слова: нематеріальні активи, інтелектуальний капітал, нематеріальності, інтелектуальна власність, нова економіка.

В работе проанализированы современные взгляды мировых ученых на проблему неоднозначности определения нематериальных активов. Представлен критический взгляд на разные мнения авторов. Предложены авторские определения исследуемых категорий.

Ключевые слова: нематериальные активы, интеллектуальный капитал, нематериальности, интеллектуальная собственность, новая экономика.

In the article the current views of the world's scientists to the problem of the definition of intangible assets are analyzed. A critical look at the different opinions of the authors is presented. The author's definitions of the considered categories are given.

Keywords: intangible assets, intellectual capital, intangibles, intellectual property, new economy.

Постановка проблеми. В сучасних умовах спостерігається кульмінаційний етап зростання інтересу до всебічного використання нематеріальних активів у роботі організацій. Питома вага нематеріальних активів в структурі суб'єктів господарської діяльності з кожним роком зростає. Акценти розставлені таким чином, що нематеріальні активи відіграють важливу роль, а часом є основною перевагою в отриманні додаткового доходу, особливо, коли мова йде про наукоємні компанії. Ситуація пояснюється об'єктивною необхідністю управління величезним потенціалом нематеріальних складових цих підприємств.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Різні світові науковці починаючи з XIX ст. намагалися розв'язати коло питань, що виникало при докладному дослідженні нематеріальних об'єктів.

Теоретичні і практичні питання щодо використання та оцінки інтелектуального капіталу і нематеріальних активів було висвітлено в працях таких учених, як: А. М. Козирєв [12], Є. Г. Абрамов [5], Г. Г. Азгальдов [8] і Н. Н. Карпова, Д. А. Горовий [13]. Безпосередньо наукові здобутки щодо визначення категорії «інтелектуальний капітал» докладно представлено в англомовних працях Ю. Даума, Б. Лева, Е. Майо, Г. Ахоніна, Т. Хассі, Н. Бонтіса, Т. Стюарта, Й. Рууса, С. Пайка, Л. Фернстрема, Л. Едвінссона, М. Мелуона, П. Саллівана.

Формулювання цілей статті. Не зважаючи на значний внесок науковців, залишаються невирішеними питання з приводу складу тих здобутків, які входять до нематеріальних активів, а також відсутня спільність стосовно термінологічного апарату.

Мета статті – проаналізувати сучасні визначення світових науковців щодо тих категорій, які характеризують відсутність матеріальної форми і здатні приносити дохід.

Виклад основного матеріалу. Нематеріальні активи як об'єкт обліку виникли ще у другій половині XIX ст. Провідний теоретик з економіки Лоуренс Р. Діксі у 1896 р. виступив з доповіддю про нематеріальні активи. У наступні роки виходить його праця «Гудвіл і його відображення на рахунках бухгалтерського обліку» [1, с. 264–284].

Комітет з методів бухгалтерського обліку Американського інституту бухгалтерів у 1944 р. здійснив першу спробу нормативного регулювання обліку нематеріальних активів у бюлетені «Аморти-

зація нематеріальних активів». У системі міжнародних стандартів спочатку був прийнятий Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Витрати на дослідження і розробки». Згодом у липні 1998 р. набув чинності МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» [2, с. 14–17].

Ю. Даум у своїй праці [3, с. 107] зазначає, що перетворення в економіці, які спостерігаються з початку 1980-х років є похідними від трьох унікальних сил. Зазначені сили і складають основу нової економіки:

- 1) продукти споживання, засновані на знаннях людей, що характеризують зростаючу віддачу;
- 2) посилення конкуренції серед бізнес-одиниць, що є результатом глобалізації торгівлі та дерегулювання ключових секторів економіки (наприклад, телекомунікації, електроенергетика, фінансові послуги і ринки капіталу в цілому);
- 3) розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, що постає на прикладі Інтернету, який підтримує забезпечення виконання ефектів двох інших сил.

Цієї думки дотримується і Б. Лев [4, с. 9]. Він зауважує, що три основні сили – економічна, політична і технологічна різко змінили структуру корпорацій і визначили значення та роль нематеріальних активів, як основну рушійну силу вартості бізнесу в розвинених країнах.

Якщо більшість науковців сходяться на думці щодо чинників, які спричинили значні зміни в економіці і надали поштовх до стрімкого росту нематеріальних активів, то, нажаль, єдиної думки щодо визначення цього поняття не існує. Окрім того, ситуація набуває більшої невизначеності у зв'язку з стрімким ростом наукових праць авторів, які представляють різні предметні області економіки. Тож, залежно від кола діяльності і наукового напрямлення автора одне і теж саме економічне явище може мати різні дефініції. Найпоширенішими поняттями у літературі, які часто плутаються або замінюються є «інтелектуальний капітал», «інтелектуальна власність» та «нематеріальні активи». Ці поняття наділені різними характеристиками і вони застосовуються у різних областях, але віднесення об'єкту до однієї з цих категорій може не виключати віднесення його і до іншої.

Як зазначає Є. Г. Абрамов [5], інтелектуальний капітал використовується при необхідності описати різні нематеріальні об'єкти, але який перш за все відображає цінність цих об'єктів і організації в цілому. Тобто інтелектуальний капітал виступає фінансовим терміном, який варто застосовувати менеджерами і фахівцями з оцінки при необхідності отримання грошових одиниць. У випадках оцінки наукоємних підприємств і їх продукції, оцінки персоналу і компетенцій, нематеріальних активів або ринкової стабільності організації застосовують термін «інтелектуальний капітал».

Таким чином, в області фінансового аналізу при необхідності отримання статичної, кількісної оцінки організації в конкретний момент часу варто використовувати «інтелектуальний капітал».

Термін, що більше відноситься до юридичної області застосування це – інтелектуальна власність. У своїй статті Н. Бонтіс [6, с. 1519] визначає інтелектуальну власність як нематеріальні активи з юридичними і договірними правами, активи, на які компанія має право власності такі як: патенти, товарні знаки, зареєстровані дизайнерські рішення і авторські права. Отже, інтелектуальна власність, в першу чергу, відображає виняткове право організації володіти і розпоряджатися будь-яким нематеріальним об'єктом і фігурує у дослідженнях за юридичним, правовим напрямками. Абрамов Є. Г. [5] також відмічає, що здатність інтелектуального об'єкту приносити дохід в більшості випадків не пов'язане з юридичним оформленням власності на цей об'єкт, тож істотного значення в економічному сенсі цей термін не несе.

Національне положення бухгалтерського обліку і Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку виділяють такі основні ознаки, що дозволяють віднести об'єкт до нематеріальних активів:

- нематеріальність, тобто відсутність фізичної форми;
- ідентифікованість – здатність бути відокремленим від організації для подальшого продажу, передачі, ліцензування тощо;
- контроль здійснюється підприємством, якщо воно має право на отримання майбутньої економічної вигоди та обмежує доступ третіх осіб до цих вигід. Зазвичай цей контроль виконується завдяки юридичним правам;
- майбутня економічна вигода, що може включати виручку від продажу продукції або реалізації послуг, а також економію чи інші блага, отримані унаслідок використання активу.

Отже, у бухгалтерському обліку наявні чіткі критерії визнання нематеріальних активів, які де-що звужують їх розуміння відносно економічної суті, так як такий поділ не враховує тих об'єктів, які можуть приносити дохід за певний проміжок часу, але не бути віднесені до балансу.

Тут постає питання: чи можна взагалі вважати такі об'єкти нематеріальними активами, якщо їх не визнає бухгалтерський облік? Відповідь на це питання можна знайти вже у відомому терміні, а саме: «приховані активи». Р. Е. Шмітт [7] виділяє декілька форм прихованих активів. Одна з них включає нематеріальні активи:

- торгові марки і торгові назви;
- патенти;
- контракти з клієнтами (замовниками);
- виробничі формули (рецепти);
- списки розсилки;
- угоди щодо роялті;
- права на використання повітря, води, копалин, деревини;
- комп'ютерні програми;
- бази даних і т.ін.

Він відмічає те, як компанії, які активно розвиваються і сприяють своєму подальшому розвитку, освоюють і приділяють набагато більше уваги нематеріальним активам, зокрема, прихованим, оскільки це підвищує цінність і вартість компанії у декілька разів.

Такі автори, як Г. Г. Азгальдов і Н. Н. Карпова [8, с. 167] поділяють міркування щодо вузькості бухгалтерського підходу, але вважають одним із найважливіших елементів нематеріальних активів людський капітал, який має велике значення для інвесторів і не враховується у балансі підприємства.

Таким чином, міркування авторів щодо досліджуваної проблеми можна поділити на такі, де ототожнюється інтелектуальний капітал і нематеріальні активи, і такі, автори яких більше схиляються на окреме їх співставлення.

Д. Р. Хітчнер [9, с. 11] зауважує, що нематеріальні активи, які отримали правовий захист, називаються інтелектуальною власністю. Їх варто поділяти на такі групи: патенти, авторські права (копірайти), товарні знаки, комерційні таємниці, ноу-хау. Він визначає нематеріальні активи як частину людського капіталу, що створюється завдяки освіті, досвіду, кваліфікації працівників компанії, а також структурним капіталом, який включає такі елементи, як процес документообігу й організаційну структуру компанії. Нематеріальні активи – це кодифікований речовий опис специфічних знань, якими можна володіти і при необхідності торгувати. Тож автор включає до складу нематеріальних активів типові елементи інтелектуального капіталу.

Е. Майо [10, с. 15–48] наводить таке визначення нематеріальних активів. Він зауважує, що матеріальний капітал – це те ж саме, що і фізичний, а нематеріальні активи уподібнюються до інтелектуального капіталу. У такому разі ці активи складаються головним чином із людського капіталу. Це обумовлено тим, що його праця присвячена переважно людському капіталу, в який входять: капітал знань, капітал взаємовідносин, емоційний і соціальний капіталі. Але від такого формулювання складається враження здебільшого вузького бачення проблеми визначення нематеріальних активів, оскільки вважається, що інші складові не мають істотного впливу.

Г. Ахонін [11, с. 277–286] схиляється до подібної думки, але з деякими доповненнями. Він розглядає людський капітал із трьох точок зору, а саме: як кількість співробітників, як особисті якості співробітників і як робоче співтовариство. Г. Ахонін і Т. Хассі поділяють нематеріальні активи на два типи: генеруючі (ті, що створюють вартість) і комерційні (ті, що використовуються у торговельних, комерційних цілях, можуть приносити дохід). До першої групи відносять людський капітал, внутрішню і зовнішню структури, до другої – нематеріальні права власності.

Б. Лев [4, с. 7] наводить таке визначення: нематеріальні активи – це джерела вартості, які не мають фізичної форми, але вимагають майбутньої вигоди, виникають завдяки інноваціям (відкриттям), унікальним організаційним рішенням, або завдяки людським ресурсам. Автор виділяє серед нематеріальних активів три категорії: нематеріальності, пов'язані з інноваціями; нематеріальності, пов'язані з людськими ресурсами і нематеріальності, пов'язані з організаційною структурою. Він також вважає, що терміни «нематеріальні активи» та «інтелектуальний капітал» є взаємозамінними, оскільки вони характеризують одне і теж саме, але використовуються у різних сферах наукового пізнання – чи то менеджерами, економістами, чи бухгалтерами. Б. Лев знаходить багато спільного між матеріальними, людськими і фінансовими активами, але за деякими винятками. Наприклад, матеріа-

льні активи можуть бути використані тільки для однієї мети одночасно, на противагу нематеріальним активам (такі як знання), які можуть бути використані для різних цілей одночасно.

Ще одна проблема у виявленні сутності явищ досліджуваної теми постає у перекладі термінології з іншомовних наукових праць, частіше з англійської. А. М. Козирев [12] зазначає у своїх коментарях до перекладу праці Б. Лева «Intangibles: Management, Measurement, and Reporting» у перекладі на російську – «Нематериальные активы: Управление, Измерение, Отчетность», що поки що не має в англо-російських словниках перекладу терміну «intangibles», що українською звучить як «нематеріальності». Вагомим зауваженням тут постає визначення саме у множині, адже використання поняття «нематеріальний» стосується характеристики об'єкту, на відміну від розуміння групи об'єктів («нематеріальності»), яким притаманна та чи інша характеристика у тому числі і нематеріальна. Тож, «нематеріальності» є більш широке значення, у межі якого можна віднести усі об'єкти, що не мають фізичної форми.

Цікавим є той факт, що А. М. Козирев пропонує використання поняття «неосязуємости», що українською – «невідчутності». Перед нами постає така ж дилема: в українській мові не існує відповідного перекладу до слова «неосязуємости», так як «невідчутності» відноситься до «відчувати» тобто «ощуцять», а «осязать» – «сприймати дотиком». Вважаємо, що термін «нематеріальності» більш відповідно визначає вище зазначені сутності явищ.

Ю. Даум [3, с. 16–17] під нематеріальними активами розуміє все те, що не має фізичного втілення, але представляє цінність для компанії. Як правило, цей вид активів носить довгостроковий характер. Активи не можуть бути точно оціненими, до моменту продажу компанії, будучи потім перетвореними і зосередженими під назвою «гудвіл». У свою чергу гудвіл розраховується як різниця між ціною покупки і балансової вартості. Автор зазначає, що роль і кількість нематеріальних активів у все більшій кількості компаній зростає до такої міри, що їх вартість перевищує вартість усіх інших активів разом. Ю. Даум відмічає, що нематеріальні активи можуть бути визначені як нематеріальні ресурси компанії, тому до них також може пасувати назва «інтелектуальний капітал».

Український економіст Д. А. Горовий [13, с. 8–13] пропонує ввести ще одну категорію – «віртуальний капітал». На тлі всебічного зростання он-лайн (мережевого) бізнесу, internet-технологій, «брендінгації» виробництва, появи нових нематеріальних активів, а також їх упевненого зростання у структурі балансу підприємств виникає необхідність виокремлення нового типу економічних відносин – віртуальних. Цей тип відносин яскраво проявляє себе на ринках, що існують тільки у цифровій мережі Internet (віртуальні ринки) і зазвичай направленні у бік спекулятивних операцій. У своїй праці [13, с. 31–36] Д. А. Горовий проводить аналогію віртуального капіталу з нематеріальним капіталом, або нематеріальними здобутками. Таким чином інтелектуальний капітал опиняється у складі віртуального (нематеріального) капіталу так як останній має і спільні і відмінні риси, що дозволяє виділити його як окрему специфічну категорію. Отже, пропонується додати у класифікаційні ознаки капіталу за способом відтворення в активах – віртуальний капітал, у склад якого і варто включати нематеріальні активи. Вважаємо доречним ототожнення віртуального і нематеріального капіталу у зв'язку із великою кількістю спільних рис.

Як бачимо, значна кількість авторів використовують або занадто широке тлумачення «нематеріальних активів», включаючи сюди усі нематеріальні об'єкти чи частіше – знання, людський капітал, або занадто вузьке маючи на увазі тільки зареєстровані активи на балансі підприємства.

Варто використовувати таку категорію, як «нематеріальності», що охоплює як інтелектуальний капітал, так і нематеріальні активи та інтелектуальну власність. Особливість нематеріальних активів полягає у тому, що вони можуть бути створені не тільки завдяки розумовим зусиллям робітників, а і за рахунок інших джерел. У такому разі, об'єкт дослідження – нематеріальні активи – являють собою частку нематеріальностей, що входять до інтелектуального капіталу. Вважаємо, що не варто ототожнювати ці два поняття, так як не всі елементи інтелектуального капіталу можуть відповідати вимогам щодо контролю з боку підприємства, бути відділенні від організації і продані (як, наприклад, навички робітників) та здатні приносити дохід. Але з іншого боку, існують на підприємстві певні складові інтелектуального капіталу, які можливо ідентифікувати і віднести до нематеріальних активів (наприклад, бази даних, контракти з постачальниками, фірмова документація). У свою чергу інтелектуальна власність також є частиною інтелектуального капіталу і безпосередньо відноситься до нематеріальних активів.

Відповідно до проведеного аналізу зазначимо, що однорідність у думках різних світових учених є, але однастайність у термінології відсутня. Необхідно і надалі приділяти увагу аналізу нематеріальностей, що не мають фізичної форми.

Висновки. Вважаємо, що в нинішніх умовах нематеріальні активи опинилися в центрі між тими об'єктами, які вже звикли зараховувати до нематеріальних і які частіше є їх виразом, і тими, з якими вітчизняним підприємствам тільки доведеться зіткнутися, які можна зарахувати до «прихованих активів», і які також здатні приносити економічні вигоди.

Виходячи з трактувань світових науковців поняття «інтелектуальний капітал» і, беручи за основну ідею спільності між термінами «нематеріальний» і «інтелектуальний», вважаємо доцільним можливість ототожнення обох термінів, коли йдеться мова про характеристику «духовний», або те, що відноситься до «знання» підприємства.

Беручи до уваги дослідження науковців і аналіз досліджуваної теми, які представлені вище, пропонуються такі визначення:

– нематеріальності – усі нематеріальні об'єкти створені у межах або за межами підприємства, які є вагомими для нього та підпорядковані повністю чи частково впливу з боку підприємства;

– інтелектуальний капітал – частина нематеріальностей підприємства, що переважно складається з досвіду і вмінь працівників, інформації та інтелектуальної власності і бере участь у створенні вартості;

– нематеріальні активи – об'єкти, які не мають фізичного втілення, зареєстровані чи приховані на підприємстві, здатні приносити дохід і є частиною усіх нематеріальностей підприємства.

Отже, нератифіковані суспільством і юридичними органами терміни, які визначають «відсутність фізичної форми», але широко використовуються науковцями різних напрямків, потребують всебічного вивчення і визначення єдиних спільних рис.

Виходячи із переліку проаналізованої літератури і авторів, які зробили безумовний внесок у розвиток нематеріальностей взагалі і активів зокрема, хочеться відмітити їх значення як суттєвої основи для забезпечення конкурентоспроможності компаній і цілих країн. Отримання певної цінності для підприємства, яку можна визначити як віддачу, що перевищує вартість самого капіталу, можливе тільки шляхом постійних інновацій та створення сприятливих відносин з клієнтами, партнерами – тобто, за рахунок інвестицій в нематеріальні активи.

Поміж усього, багато питань виникає з приводу складу тих здобутків, які входять до нематеріальних активів. Загострює вивчення невизначеність спільноти щодо напрямку, з якого ведеться саме дослідження: бухгалтерський, менеджерський, фінансовий або економічний підходи. Такий стан речей потребує більш суттєвого аналізу.

Список використаної літератури

1. Wu A. The integration between balanced scorecard and intellectual capital / A. Wu // *Journal of Intellectual Capital*. – Vol. 6. – 2005. – № 2. – Pp. 264–284.
2. Боброва Е. А. Нематериальные активы в системе МСФО / Е. А. Боброва // *Международный бухгалтерский учёт*. – 2006. – № 6. – С. 14–17.
3. Daum J. H. *Intangible Assets and Value Creation* / J. H. Daum. – England : John Wiley & Sons Ltd, 2003. – 421 p.
4. Baruch L. *Intangibles: management, measurement, and reporting* / Baruch Lev. – Washington D.C., 2001. – 201 p.
5. Абрамов Е. Г. О соотношении понятий интеллектуальная собственность, интеллектуальный капитал, интеллектуальные активы [Электронный ресурс] / Е. Г. Абрамов // *Креативная экономика*. – 2007. – № 1(1). – С. 19–23. – Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/4040>.
6. Bontis N. There's a price on your head: managing intellectual capital strategically [Electronic source] / N. Bontis // *Ivey Management Services*. – 1996. – Pp. 40–47. – Access : <http://www.business.mcmaster.ca/mktg/nbontis/bq.htm>.
7. Schmitt R. E. Strategies for extracting value: Finding Liquidity in Hidden Assets [Internet] / R. E. Schmitt // *ABF Journal*. – Vol. 3. – 2005. – № 6. – Available from : http://www.accuval.net/insights/_pdfs/finding_liquidity.pdf.
8. Азгальдов Г. Г. Оценка стоимости интеллектуальной собственности и нематериальных активов / Г. Г. Азгальдов, Н. Н. Карпова. – М. : Международная Академия Оценки и Консалтинга, 2006. – 400 с.
9. Хитчнер Д. Р. Оценка стоимости нематериальных активов / Д. Р. Хитчнер; под ред. В. М. Рутгайзера. – М. : Маросейка, 2008. – 144 с.
10. Mayo A. *Human Value of the Enterprise : Valuing People As Assets – Monitoring, Measuring, Managing* / A. Mayo. – London : Nicholas Brealey Publishing, 2001. – 250 p.

11. Hussi T. Managing intangible assets – a question of integration and delicate balance / T. Hussi, G. Ahonen // *Journal of Intellectual Capital*. – Vol. 3. – 2002. – № 3. – Pp. 277–286.
12. Козырев А. Н. Как читать Баруха Лева? (1) : комментарий перевода книги «Intangibles : Management, Measurement and Reporting» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kozyrev.lbrate.ru/baruch_lev.doc.
13. Горовий Д. А. Віртуальний капітал підприємства: проблеми і перспективи його використання: монографія / Д. А. Горовий. – Х. : ХНАДУ, 2013. – 280 с.

References

1. Wu, A. (2005) The integration between balanced scorecard and intellectual capital. *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 6, № 2, pp. 264–284.
2. Bobrova, E. A. (2006) Intangible assets in the IFRS. *International accounting*, 6. pp. 14–17.
3. Daum, J. H. (2003) *Intangible Assets and Value Creation*. England : John Wiley & Sons Ltd, 421 p.
4. Baruch, L. (2001) *Intangibles : management, measurement, and reporting*. Washington D. C., 201 p.
5. Abramov, E. G. (2007) On the relation between the concepts of intellectual property, intellectual capital, intellectual assets [Internet]. *Kreativnaya ekonomika*, 1(1), pp. 19–23. Available fom : <<http://www.creativeconomy.ru/articles/4040>>.
6. Bontis, N. (1996) There's a price on your head : managing intellectual capital strategically [Internet]. Ivey Management Services, pp. 40–47. Available fom : <<http://www.business.mcmaster.ca/mktg/nbontis/bq.htm>>.
7. Schmitt, R. E. (2005) Strategies for extracting value : Finding Liquidity in Hidden Assets [Internet]. *ABF Journal*, Vol. 3, № 6. Available from : <http://www.accuval.net/insights/_pdfs/finding_liquidity.pdf>.
8. Azgaldov, G. G., Karpova, N. N. (2006) Valuation of intellectual value and intangible assets. Moscow : Mezhdunarodnaya Akademiya Otsenki i Konsaltinga 400 p.
9. Khitchner, D. R. (2008) Valuation of Intangible Assets. In : V. M. Rutgaizer (Ed.). M. : Maroseyka, 144 p.
10. Mayo, A. (2001) Human Value of the Enterprise: Valuing People As Assets – Monitoring, Measuring, Managing. London : Nicholas Brealey Publishing, 250 p.
11. Hussi, T., Ahonen, G. (2002) Managing intangible assets – a question of integration and delicate balance. *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 3, № 3, pp. 277–286.
12. Kozyrev, A. N. How to read Baruch Lev? (1) : Translation of the book «Intangibles : Management, Measurement and Reporting» [Internet]. Available from : <http://kozyrev.lbrate.ru/baruch_lev.doc>.
13. Gorovoy, D. A. (2013) Virtual capital of the company : problems and prospects of its use. Kh. : KhNADU, 280 p.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2014.

Рецензенти: О. С. Літвінов, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету; О. В. Коломицева, д.е.н., професор, зав. кафедри економічної кібернетики та маркетингу ЧДТУ.